

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 10 juli 2013

Mål nr

T 5702-11

KLAGANDE

EW

Ombud: Advokat C-OK och advokat KG

MOTPARTER

1. MS

2. MWO

Ombud för 1 och 2: Advokat TR-S

SAKEN

Klander av bodelning och arvskifte

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2011-11-15 i mål T 4996-11

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar på det sättet hovrättens dom att Högsta domstolen

1. ogillar MSs och MWOs talan,
2. befriar EW från skyldigheten att ersätta MS och MWO för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten, samt
3. förpliktar MS och MWO att solidariskt ersätta EW för hennes rättegångskostnader

dels i tingsrätten med 83 000 kr, varav 82 500 kr utgör ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från den 1 juli 2010,

dels i hovrätten med 52 250 kr, avseende ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från den 15 november 2011,

allt tills betalning sker.

Högsta domstolen förpliktar MS och MWO att solidariskt ersätta EW för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 13 750 kr, avseende ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom tills betalning sker.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

EW har yrkat att Högsta domstolen ogillar MSs och MWOs talan.

EW har vidare yrkat att Högsta domstolen befriar henne från skyldigheten att ersätta MS och MWO för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förpliktar dem att ersätta hennes rättegångskostnader i dessa instanser.

MS och MWO har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. BW avled år 2005. Som dödsbodelägare efterlämnade han maken EW och barnen MS och MWO. MS och MWO är barn till BW och hans maka i ett tidigare äktenskap, AW, som avled år 1993 och då efterlämnade BW och de två döttrarna.
2. BW hade tecknat en kapitalförsäkring med maken EW som förmånstagare. När han avled utföll försäkringen med 1 015 346 kr till henne.
3. Sedan tingsrätten hade förordnat att dödsboet efter BW skulle avträdas till förvaltning av boutredningsman, förrättade boutredningsmannen bodelning och arvskifte den 15 december 2008. Med anledning av att MS och MWO hade gjort gällande att försäkringsbeloppet borde beaktas prövade boutredningsmannen om de, i deras egenskap av arvingar efter AW, hade rätt till ersättning med stöd av 3 kap. 3 § ärvdabalken. Boutredningsmannen gjorde bedömningen att det inte fanns någon sådan rätt till ersättning, eftersom försäkringen inte ansågs ha orsakat en väsentlig minskning av egendomen.
4. MS och MWO väckte klandertalan och vidhöll att försäkringsbeloppet borde beaktas. Tingsrätten fann att det förelåg förutsättningar för ersättning enligt 3 kap. 3 § ärvdabalken, varför deras andelar skulle ökas med 317 296 kr var. Tingsrätten återförvisade därför ärendet till boutredningsmannen för nytt skifte. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.

Tillämplig lagregel och frågan i målet

5. Om en efterlevande make genom gåva eller någon handling som kan jämföras med det, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, har orsakat en väsentlig minskning av sin egendom, ska enligt 3 kap. 3 § ärvdebalken av den lott, som vid den efterlevande makens död tillkommer hans eller hennes arvingar, ersättning utgå till arvingarna efter den först avlidne för vad som av minskningen belöper på deras andel i boet.

6. I första hand är frågan i målet hur uttrycket ”väsentlig minskning” ska förstås.

En efterlevande makes arvsrätt

7. Om arvlåtaren var gift, tillfaller enligt 3 kap. 1 § första stycket ärvdebalken kvarlåtenskapen den efterlevande maken. Maken ärver alltså före bröstarvingarna. Först när den efterlevande maken avlider har enligt 3 kap. 2 § bröstarvingarna rätt till sitt arv efter den först avlidne, s.k. efterarv.

8. Den efterlevande maken kan som ägare fritt förfoga över den egendom som ärvs med stöd av 3 kap. 1 § ärvdebalken. Egendomen kan användas, säljas eller ges bort; någon vårdplikt föreligger inte. All egendom bildar hos den efterlevande en enhetlig förmögenhetsmassa. Handlingsfriheten är begränsad endast på så sätt att den efterlevande maken inte genom testamente får bestämma över den egendom som ska tillfalla den först avlidnes arvingar (3 kap. 2 § första stycket). Begränsningen av testationsrätten gäller med avseende på efterarvingarnas ideella andel av förmögenhetsmassan, inte i fråga om bestämd egendom (se NJA 1995 s. 303).

9. Arvsrätten mellan makar är motiverad av det grundläggande intresset att hålla samman boet och trygga den efterlevandes ställning så länge han eller hon lever (jfr motiven till 1928 års arvslag, NJA II 1928 s. 275 ff.). Efterarvet är utformat endast som en rätt till en andel i en framtida förmögenhetsmassa för att säkerställa att den efterlevande maken kan förfoga självständigt över egendomen. Lagen gör det därmed möjligt för den efterlevande maken att under sin livstid fritt förfoga över den egendom som har utgjort underlaget för makarnas ekonomi, oavsett om egendomen har tillhört den efterlevande eller den först avlidne.

Efterarvinges rätt till ersättning

10. När den efterlevande maken dör, ska den kvotdel som i enlighet med 3 kap. 2 § ärvdabalken har bestämts utifrån egendomsförhållandena vid den först avlidne makens död tillfalla efterarvingarna utan hänsyn till de värdeförändringar som kan ha skett. Principen är alltså att det inte ska beaktas om egendomen då har minskat eller ökat i värde.

11. Som undantag från denna princip gäller, som har framgått i det föregående (p. 5), att en efterarvinge kan ha rätt till ersättning med stöd av 3 kap. 3 § ärvdabalken. Rätten till ersättning förutsätter att den efterlevande maken genom gåva eller liknande har orsakat en väsentlig minskning av sin egendom och därvid även åsidosatt tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar.

12. Bestämmelsen i 3 kap. 3 § ärvdabalken har utan sakliga ändringar hämtats från 2 kap. 3 § i 1928 års arvslag. Av motiven till den bestämmelsen framgår att rätten till ersättning gällde när den efterlevande maken vid en objektiv bedömning fick anses ha åsidosatt tillbörlig hänsyn till efterarvingarnas rätt genom gåvan (jfr NJA II 1928 s. 303 ff.). Vid den bedömningen skulle det enligt motiven beaktas om gåvan var påkallad av omständigheterna och om den stod i missförhållande till den efterlevande makens ställning.

13. En grundläggande förutsättning för att det ska finnas en rätt till ersättning enligt 3 kap. 3 § ärvdabalken är dock att det genom gåvan har orsakats en väsentlig minskning av egendomen. Det är alltså först när det kan konstateras att minskningen är väsentlig som det blir aktuellt att bedöma om den efterlevande maken har åsidosatt tillbörlig hänsyn.

14. Förarbetena till lagstiftningen innehåller inte några närmare uttalanden om vad som avses med en väsentlig minskning av egendomen. I motiven till 1928 års arvslag framhölls att vederlagsreglerna i 1921 års giftermålsbalk utgjorde förebild och att de borde vägleda vid tolkningen (jfr NJA II 1928 s. 309). Dessa regler omarbetades emellertid när giftermålsbalken ersattes av äktenskapsbalken (jfr prop. 1986/87:1 s. 49 f.). För att rätten till ersättning ska vara mera praktiskt användbar är ersättningsregeln i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken numera objektivt utformad och begränsad till gåvor som har ägt rum en viss kortare tid före ansökan om äktenskapsskillnad; det uppställs inte något krav på otillbörligt åsidosättande av den andre makens intressen. Vidare krävs det inte – såsom i 1921 års giftermålsbalk – att det rör sig om en väsentlig minskning, utan i stället ska giftorättsgodset ha minskats i ”inte obetydlig omfattning”. Om gåvans värde uppgår till mer än tio procent av givarens nettogiftorättsgods, bör enligt motiven detta därigenom anses ha minskats i inte obetydlig omfattning (a. prop. s. 172).

Innebörden av uttrycket ”väsentlig minskning”

15. Lagtexten i 3 kap. 3 § ärvdabalken ger uttryck för ett krav på större minskning av egendomen än vad som avses i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken, vilket också är i linje med det grundläggande syftet bakom den efterlevande makens arvsrätt och rätten till efter arv och med den självständiga förfoganderätt för den efterlevande som betonas i motiven.

16. Vid bedömningen av om egendomen har minskats väsentligt genom gåvan bör man mera se till relativa tal än till absoluta tal. Det är således inte antalet kronor utan värdet satt i relation till egendomen i övrigt som är avgörande. I kravet på en väsentlig minskning får normalt anses ligga att egendomen måste ha minskat i värde med i vart fall en fjärdedel.

Bedömningen i detta fall

17. I målet är det ostridigt att BW genom att teckna försäkringen orsakade en minskning av sin egendom med 18 procent. Det saknas skäl att i detta fall göra avsteg från den ovan angivna utgångspunkten. Minskningen har alltså inte varit väsentlig i den mening som avses i 3 kap. 3 § ärvdabalken. MSs och MWOs klandertalan kan alltså inte bifallas.

18. Vad EW har yrkat i ersättning för rättegångskostnader är skäligt.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Lena Moore, Martin Borgeke, Dag Mattsson (referent) och Lars Edlund
Föredragande justitiesekreterare: Karin Brandqvist